

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.3.13>**Віолетта НАДИЧ**

студентка спеціальності 053 «Психологія», ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0001-6110-4389

Антоніна ГРИСЬ

доктор психологічних наук, професор кафедри психології, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-0153-2303

Violetta NADYCH

Student of specialty 053 "Psychology", Interregional Academy of Personnel Management, 2 Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0001-6110-4389

Antonina HRYS

Doctor of Psychological Sciences, Professor at the Department of Psychology, Interregional Academy of Personnel Management, 2 Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-0153-2303

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО РОЛЬОВІ СТОСУНКИ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ ЗАЛЕЖНО ВІД ТИПУ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ

THE PECULIARITIES OF IDEAS ABOUT ROLE DIVISION BETWEEN SPOUSES DEPENDING ON WORLDVIEW TYPES

У статті представлено розгляд актуальної для сімейної психології проблеми – рольові уявлення у сучасному подружжжі. Метою статті є висвітлення результатів дослідження впливу типу світогляду на рольові уявлення, сімейні цінності, рольові очікування та домагання, що характерні для подружжя з релігійним та матеріалістичним типами світогляду.

Стаття присвячена аналізу психологічних чинників, що визначають задоволеність подружжя шлюбними стосунками. Розкрито сучасні підходи до понять «сім'я» та «шлюб» у вітчизняній та зарубіжній літературі. Представлено аналіз сучасних наукових уявлень про рольові очікування та домагання подружжя, обґрунтування особистісних чинників, що пов'язані із певним типом світогляду. Висвітлено результати вивчення взаємозв'язку рольових очікувань і домагань подружжя залежно від типу світогляду. Обґрунтовано психодіагностичний інструментарій, що дав змогу вивчити рольові очікування і домагання, задоволеність шлюбом партнерів. Виявлено, що для сімей з матеріалістичним світоглядом найбільш важливі сімейні цінності: «Здоров'я» і «Цікава робота», «Саморозвиток», «Матеріально забезпечене життя». Для релігійного подружжя – «Здоров'я», «Любов», «Щасливе сімейне життя», І місце – цінності «Розвиток», «Цікава робота». Виявлено, що для чоловіків найбільш важливі сімейні цінності: батьківсько-виховна, соціальна активність, зовнішня привабливість; для жінок найбільш значущі такі цінності: зовнішня привабливість, емоційно-психотерапевтична, соціальна активність. Виявлено взаємозв'язки між типом світогляду і узгодженістю сімейних цінностей, рольовою адекватністю, рольовими очікуваннями і домаганнями подружжя, сімейними ролями.

У контексті представлених матеріалів авторами викладено емпіричне узагальнення результатів дослідження психологічних предиктів характеру сімейних стосунків, притаманих сучасним Українським подружнім парам. Відзначається успадкування уявлень про сім'ю та сімейні стосунки, що змушують дотримуватися стереотипів у створенні «традиційної» сім'ї. Наголошується, що сучасна сім'я прагне до варіативності різних способів побудови рольової структури сім'ї. Дослідження відкриває перспективи вивчення проблем, пов'язаних із задоволенням різних факторів, що впливають на взаємини між подружжям та іншими членами сім'ї, а також систематизовано практичні рекомендації психологам щодо ефективності роботи із рольовими уявленнями у подружній парі.

Ключові слова: сучасна сім'я, соціальні уявлення, сімейні цінності, світогляд, типи світогляду, релігійний світогляд, матеріалістичний світогляд, рольові уявлення, розподіл ролей у сім'ї, рольові очікування й домагання у шлюбі.

The article considers the problem that is important to family psychology – ideas about roles existing in modern marriage. The article aim is to present the study on the influence of worldview types on role ideas, family values, role expectations and demands characteristic for marriages with religious and materialistic types of worldview.

The article analyses psychological factors that determine spouses' satisfaction with their marital relations. The modern approaches to the concepts of "family" and "marriage" in the national and foreign literature are compared. Modern scientific ideas about spouses' role expectations and demands are analysed, personal factors associated with various types of worldview are revealed. The article present data obtained from the study on relations between spouses' role expectations and demands depending on types of their worldviews. The used psychological examining tools allowed studying the role expectations and demands, satisfaction with the marriage of partners. The most important family values in the families with a materialistic worldview were: "Health" and "Interesting work", "Self-development", "Wealthy life". The most important values for religious couples were "Health", "Love", "Happy Family Life"; and "Development", "Interesting work" were at the second place. The most important family roles for men were: parenting, social activity, external attractiveness; the most significant roles for women were: external attractiveness, emotional and psychological support, social activity. The relations between worldview types and the coherence of family values, family roles, role expectations and demands of the spouses were revealed.

In the context of the presented materials, the authors have proposed the empirical generalization of the study results that reveals psychological predictors of partner relations existing in modern Ukrainian families. The ideas about the family and family relationships are usually inherent from previous family generations so that the stereotypes on a "traditional" family are often applied. However, modern families also seek the variability in building a family role structure. The study opens up prospects for studying the satisfaction of various factors influencing the relationship between spouses and other family members, as well as for systematizing the practical recommendations for psychologists to improve their work with married couples concerning their ideas about family roles.

Key words: modern family, social ideas, family values, worldview, worldview types, religious worldview, materialist worldview, role ideas, distribution of family roles, role expectations and demands in marriage.

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві цінність сім'ї та шлюбу знижується в силу різноманітних причин. Серед них лібералізація поглядів на характер статевих відносин; девальвація багатьох моральних цінностей, що пов'язані з відносинами між людьми, зміщення функціональних обов'язків між членами сім'ї, фінансова самотійність та, як наслідок, відособленість членів родини один від одного тощо.

Особливо гостро ця проблема проявляється в великих містах. Це пов'язано, як мінімум, з двома обставинами. По-перше, сучасне місто, всім своїм розвитком зорієнтоване на особистість і її цінності (кар'єра, влада, слава, дозвілля тощо) на протигагу цінностям «общинності і сімейності». Людині простіше самому відповідати сучасному житті. Сімейні цінності погано вписуються в систему цінностей дійсності і, таким чином, відбувається примирення з особистими цінностями членів сімей.

По-друге, у наш динамічний час тільки вільна, мобільна, зазвичай самотня особистість, може не відстати і бути в курсі «життя». А сім'я, володіючи порівняльною пасивністю, природно не встигає і багатьма нашими сучасниками сприймається як архаїка, тягар і ін. Отже, сім'я, будучи частиною сучасного способу життя, змушена пристосовувати свої правила функціонування до нової системи. Це призводить до змін форми внутрішньо сімейної комунікації та структури сучасних сімей (зовнішні і внутрішні кордони, ролі, ієрархію, правила). Такі зміни відбуваються за життя одного-двох поколінь.

Таким чином, багато сімейних проблем – це відображення тенденцій «розвитку» цивілізації і сучасного життя. Сім'я, як одна із цінностей культури в світі розвитку людства, виявляється все менш потрібною, що змушує задуматися про мету, цінності і перспективи.

Для здорової сім'ї, як правило, характерна сильна батьківська позиція з чіткими сімейними правилами, гнучкі й відкриті взаємини між молодшими і дорослими членами сім'ї з чіткими зразками відносин та поведінки, зберіганням, емоційно теплих зв'язків між поколіннями. Основні категорії, що використовуються для опису ідеальної сім'ї, як правило, відносяться до області міжособистісних відносин. Ідеальна сім'я – це взаєморозуміння між членами родини, цілісність, спокій, любов, повага та взаємодопомога.

Трансформація рольових стосунків у сім'ї є найважливішою стороною сучасних шлюбно-сімейних відносин. Невизначеність норм, що регулюють в даний час подружні рольові відносини, призводить сучасну родину до певних соціально-психологічних проблем. Найважливішими з них є проблеми «вибору» кожною сім'єю способу рольової взаємодії і формування відносини членів сім'ї до різних сторін рольової поведінки в сім'ї.

По-перше, досліджуючи питання, що пов'язані з родиною та шлюбом, з різних позицій, немає загального визначення сім'ї. Тому що прояви сім'ї різноманітні і сімейні відносини відрізняються складністю і багатогранністю. Існує безліч критеріїв, які можна покласти в основу цього поняття (соціальне

призначення, якість зв'язків, структура, принцип організації тощо). Багато визначень враховують лише деякі її форми і сторони.

По-друге, для збереження рольових стосунків у сім'ї важлива гармонізація рольових уявлень кожного з подружжя, їх досягнення узгоджень у домаганнях та очікуваннях від партнера. Особливо спираючись на сімейні міфи, гендерні стереотипи відносно розподілу ролей та обов'язків у родині.

Таким чином, у сучасних умовах, особливо в мегаполісі, «жінка-домогосподарка» змушена працювати і, отже, мати подвійну зайнятість; і жінкам і чоловікам складно поєднувати професійні та сімейні обов'язки; в сім'ї немає чіткого розподілу рольових обов'язків між членами сім'ї.

Об'єкт дослідження – це рольові стосунки у сучасних подружніх парах.

Предмет дослідження – соціальні уявлення про рольові стосунки в сучасного подружжя.

Мета дослідження – виявити і проаналізувати соціальні уявлення про особливості рольових стосунків у подружніх парах.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких **теоретичних і емпіричних завдань**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз принципів і підходів щодо проблеми рольових уявлень у сучасних подружніх парах.

2. Емпіричним шляхом виявити особливості рольових уявлень у сучасних подружніх парах.

3. Розробити корекційну програму щодо роботи з рольовими уявленнями у контексті гармонізації стосунків між подружжям.

4. Надати практичні рекомендації щодо роботи з подружжям.

Методи дослідження: опитування (анкетування), тестування, порівняльний метод, метод узагальнення, систематизація наукової літератури, щодо виявлення рольових уявлень та їх розподілу у сучасних сім'ях, емпіричні.

Методики дослідження. У дослідженні використовувались такі емпіричні методики:

– Анкета на визначення типу світогляду (матеріальний чи релігійний).

– Опитувальник «Ієрархія цінностей».

– Проективна методика «Автомобіль».

– опитувальник «Розподіл ролей у сім'ї» Ю.Е. Альошиної, Л.Я. Гозмана, Е.М. Дубовської.

– опитувальник «Рольові очікування й домагання у шлюбі» О. Волкової, Г. Трапезникової.

Основною теоретико-методологічною базою роботи є концепція соціальних уявлень, що розроблена французьким соціаль-

ним психологом С. Московічі; праці з психології соціального пізнання Г.М. Андреевої, Т.Н. Смелянкової та дослідження з психології сімейних відносин (роботи Т.В. Андреевої, А.І. Антонова, В.В. Бойко, Т.А. Гурко, В.Н. Дружиніна, Л.Б. Шнейдер, В.М. Целуйко та ін.).

Результати та дискусії

Сім'я – найдавніший соціальний інститут. Вона змінюється з розвитком суспільства – виникають нові цінності, норми і зразки поведінки в області сімейних відносин, змінюються вимоги, що пред'являються до сім'ї як до соціального інституту і малої соціальної групи.

Зміцнення сім'ї – один з основних напрямків соціально-економічного розвитку суспільства. Особлива увага до сім'ї зумовлена її специфічними функціями – репродуктивною, емоційною, соціальною. Багато дослідників, які досліджують проблеми сім'ї та шлюбу, відзначають, що у сучасному урбанізованому суспільстві сім'я втрачає свої традиційні функції (наприклад, економічну, господарсько-побутову), стаючи місцем емоційної розрядки, психологічно-терапевтичним середовищем. Однією з найбільш важливих є проблема вибору кожною сім'єю способу рольової взаємодії з нормами та правилами, що існують в нашому сучасному суспільстві. У цих умовах різноманітних норм та зразків рольової поведінки змінюються і становлення щодо рольових уявлень у сім'ї, домагання та очікування кожного з партнерів, адаптація один до одного, будівництва особистого стилю сімейного життя тісно переплітається з міжособистісними відносинами подружжя та їх соціальними установками.

Аналіз тенденцій зміни шлюбу і сім'ї в сучасному суспільстві дозволяє зробити висновки про те, що соціально-психологічний підхід є на сьогодні найбільш адекватним. Специфічність стосунків у родині передається через фактори взаємодії: спілкування, рольова поведінка, сумісність уявлень, взаємовплив поколінь.

Функції сім'ї – особливі форми спілкування та діяльності, що допомагають задовольнити емоційні, матеріальні та інші потреби членів сім'ї та системи загалом. Виділяють основні функції сім'ї:

1. Продовження роду і виховання дітей.
2. Господарчо-побутова функція сім'ї.
3. Емоційна функція сім'ї.
4. Функція духовного (культурного) спілкування.
5. Функція первинного соціального контролю.
6. Сексуально-еротична функція.

Шлюб (од пол. *ślub* – обітниця) – історично зумовлена, санкціонована й регульована суспільством форма людських взаємин, яка визначає їхні взаємні права та обов'язки, а також їхні права та обов'язки щодо дітей. Види: моногамія, полігамія, поліандрія. Існують поняття церковного шлюбу й цивільного шлюбу. Подружня сумісність – це соціально-психологічний показник узгодженості у сім'ї. Психологічна адаптація в сім'ї – це взаємне уподібнення та узгодження, зближення думок, почуттів і поведінки на основі ідентифікації і рефлексії.

У найзагальнішому плані відносини між чоловіком і жінкою в родині визначаються економічним ладом суспільства. Перевага однієї статі над іншою пронизувала всю сімейне життя (патріархальне, матріархальне). Разом із тим у сім'ї, де здійснюється два рівня керівництва – материнське і батьківське – всі питання вирішуються подружжям спільно (егалітарна).

Рольові відносини в родині – це відносини між членами сім'ї, які визначаються характером і змістом сімейних ролей або типом взаємодії членів сім'ї при виконанні ними сімейних ролей. В умовах існування різних норм і зразків рольової поведінки цей процес тісно пов'язаний з міжособистісними відносинами подружжя і їх установками. В даний час якість міжособистісних відносин подружжя визначається перш за все тим, як сприймають їх саме подружжя, наскільки благополучними і успішними вони їх вважають.

Серед факторів, які впливають на зміст рольових очікувань у подружній парі, більшість авторів визначають соціальні, культурологічні, економічні психологічні, та психофізіологічні фактори. Ми в ролі основних факторів, що визначають рольові очікування в подружній парі, виокремили типи світогляду – релігійний та матеріалістичний.

Світогляд – форма самосвідомості людини і суспільства, система узагальнених поглядів щодо місця людини у світі та взаємовідносин із ним. Він формується на співвідношенні реального та уявного, практичного досвіду та теоретичних пізнань, установок та авторитетів. Все це створює єдину систему принципів, досвіду, ідеалів, цінностей, вірувань, поглядів на сенс і мету життя, що визначають діяльність індивіда або соціальної групи та органічно включаються в людські вчинки й норми поведінки.

Під матеріалістичним типом світогляду розуміється світогляд, або матеріалізм, що є одним із напрямків філософського світогляду, який стверджує, що все у світі має матеріальний початок і створене з матерії.

Людина з матеріалістичних світоглядом більш приділяє увагу своєму кар'єрному росту, ставить цілі досягнення матеріальних благ, які можна оцінити із соціальної сторони життя. Сенс життя цих людей найчастіше зводиться до досягнення матеріальних благ цивілізації, і чим вище цей рівень, тим краще статус він займає в реалістичному суспільстві, що є оцінкою його життя. Виховання дітей спрямовано на розвиток більш практичних навичок, вибір професії заснован на розмірі заробітної плати і можливості кар'єрного росту для досягнення більш високих матеріальних висот.

Релігійний світогляд – це ідеали і цінності, які залежні від конкретної релігії. Також це світорозуміння, світовідчуття, віра у надприродні сили, які впливають на життя і навколишнє середовище.

Такі люди мають безперечні образи, яким вона повинна дотримуватися та підкорятися, чітку модель поведінки, установки ідеалів та відповіді на фундаментальні питання (як створювався світ, звідки з'явилася людина, який сенс життя тощо). Для людини з релігійним світоглядом все, що сказано в Святому Письмі, викладено в Біблії або інших головних книгах щодо життя людини і взагалі сімейного життя, є істиною. Релігійна людина несе більше відповідальності за свого партнера в шлюбі, пригнічуючи негативні емоції та уникаючи конфліктів. Ієрархія у шлюбних відносинах між чоловіком і дружиною встановлює факт повного панування чоловіка над жінкою, в православній релігії жінка все ж має статус «помічниці чоловіка», а чоловік – голова сім'ї.

У тестуванні брали участь сімейні пари (16 сімей) – 32 особи. Опитування респондентів проводилося в два етапи: 1 етап – квітень 2021 року (32 опитаних); 2 етап – серпень 2021 року (32 опитаних). Опитування проходили сім'ї (6 пар) з релігійної общини храму Преображення Господнього УПЦ та родини (10 пар), що навчаються на курсах для вагітних «Viva».

Вікові категорії респондентів: до 25 років – 15,6%; від 25 до 35 років – 47%; від 35 до 45 років – 37,5%. Кількість років у шлюбі: до 10 років – 68,75%, більше 10 років – 31,25%.

Після первинного анкетування, стосовно релігійних традицій та типу світогляда, були отримані такі результати розподілу відповідей опитаних 16 сімей: традиційний православний спосіб життя з майже щонедільним відвідуванням храму – 37,5% (6 родин); вірять в Бога, відвідування служби по великих святах – 25% (4 сім'ї); мають більш матеріальну опору у сім'ї – 37,5% (6 сімей). Маючи ці данні

ми можемо розподілити всі сім'ї-респонденти на дві категорії: сім'ї з більш матеріальним світоглядом (СМС), 10 сімей – 62,5%, та сім'ї з більш релігійним світоглядом (СРС), 6 пар – 37,5%.

Після отримання результатів для вивчення розподілу цінностей у двох групах родин ми провели опитування. Кожному з подружжя було запропоновано список цінностей, яким вони повинні були присвоїти перші, другі або треті місця за ступенем важливості кожній із запропонованих. Результати опитування надають нам можливість вистроїти ієрархію цінностей та виявити домінуючі, згідно з обраним типом світогляду.

Більшість опитаних сімей, що мають перевагу до матеріальних цінностей, на перше місце за ступенем важливості поставили цінності «Здоров'я» і «Цікава робота», «Саморозвиток». Друге місце заняли «Любов», «Матеріально забезпечене життя», «Суспільне визнання», цінності «Розваги» та «Щасливе сімейне життя» – порівну між другим та третім місцем.

За результатами опитування ми можемо спостерігати, що «Здоров'я» є цінністю в обох групах. Але група з більш матеріальними цінностями також надає перевагу «Саморозвитку» та «Суспільному визнанню», проте друга група такими цінностями визначила «Щасливе сімейне життя» (перше та друге місця) та «Любов».

Більшість сімей, які орієнтовані на релігійний світогляд, I місце за ступенем важливості привласнили цінностям «Здоров'я», «Любов», «Щасливе сімейне життя», II місце – цінностям «Розвиток», «Цікава робота», «Матеріально забезпечене життя». III – «Суспільне визнання» та «Розваги».

Якщо розглянути окремо пункт «Матеріально забезпечення», то бачимо такі результати. Респонденти першої групи 40% присвоїли перше місце та 45% – друге, в той час як інша група сімей, 8,33%, надала перше місце і 58,7% – друге. Таку ж ситуацію ми спосте-

рігаємо із «Суспільним визначенням». Сім'ї з більш матеріальним світоглядом надають цій цінності найбільшу перевагу для другого місця (75%), всупереч сім'ям з більш релігійним світоглядом, які майже стовідсотково надали цій цінності третє місце.

Маємо зазначити, що у групі з більш релігійною спрямованістю є декілька пунктів, які зовсім не потрапили на перше місце – «Суспільне визнання» та «Розваги», або мають маленький відсоток – «Матеріально забезпечення» (8,3%) «Цікава робота» (8,3%).

Тож маємо висновки, що сім'ї з більш матеріальним світоглядом орієнтовані на саморозвиток, реалізацію та визнання, що надає можливість збільшення матеріальних можливостей. Стосовно другої групи опитуваних, то їхні цінності спрямовані на розвиток емоційно-духовної сфери життя, прагнення переступити до щасливих сімейних стосунків.

Виникає питання: яким чином розподіляються ролі та обов'язки у сім'ях для збереження обраних цінностей? За допомогою опитувальника «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю.Е. Альошиної) ми маємо дані щодо розподілу ролевих уявлень у подружжях із різними типами світогляду.

Аналізуючи отримані дані респондентів, ми можемо сказати, що виховання дітей, організація розваг та емоційний клімат у сім'ї в обох групах більшою мірою виконується дружиною. Матеріально забезпечення родини у матеріалістичних сім'ях є партнерської роллю, а в релігійних сім'ях цю роль повністю реалізовує чоловік.

Господарсько-побутова роль, інтимні стосунки та субкультура сім'ї – ми побачили, що сім'ї з першої (матеріалістичної) групи поклали відповідальність на виконання цих ролей більше на дружину. Друга група (релігійна) ролі «газди» / «газдині» та сексуального партнера реалізують приблизно однаково, а саме в більш партнерських стосунках.

Для деталізації питання ролевих уявлень та виявлення гендерних особливостей окремо

Таблиця 1

Особисті уявлення чоловіків та жінок на розподіл ролей

Рольові уявлення (Медіана за сумою балів)	Матеріалістичні сім'ї		Релігійні сім'ї	
	Ч	Др	Ч	Др
1. Виховання дітей (питання № 9, 13, 14)	3,0	3,0	3,0	2,9
2. Емоційний клімат у родині (питання № 2, 15, 18)	3,2	3,3	3,2	2,9
3. Матеріально забезпечення родини (№ 3, 16, 19)	2,0	1,9	1,5	1,3
4. Організація розваг (питання № 4, 8, 20)	2,9	3,2	2,5	2,7
5. Роль «господаря», «господині» (№ 5, 17, 21)	2,9	2,5	2,5	2,3
6. Сексуальний партнер (питання № 6, 10, 11)	2,9	2,7	2,2	2,3
7. Організація сімейної субкультури (№ 1, 7, 12)	2,7	3,0	3,0	2,3

розглянемо звичний розподіл ролей між чоловіками та їхніми дружинами.

Як бачимо, в родинях матеріалістично світогляду збігається розподіл ролей, що підтверджує припущення щодо «традиційного» стереотипу сімейних ролей. Ми бачимо, як чоловіки переклали відповідальність на дружин у «жіночих» ролях, так і самі жінки власноруч взяли на себе ці обов'язки, хоча деякі ролі самі дружини вважають партнерськими (господарсько-побутові, інтимні стосунки). Стосовно сімей з релігійним світоглядом, то ми спостерігаємо також традиційний розподіл ролей особливо серед чоловіків, їх дружини дотримуються стереотипу «голова» сім'ї у матеріальному забезпеченні сім'ї, а інші ролі визначають ближче до партнерських стосунків.

Зальні висновки стосовно цього тестування: у ході дослідження ми виявили, що стереотипні уявлення про розподіл ролей у сім'ї більш виражені в усіх подружніх пар. У відповідності зі стереотипними уявленнями про розподіл ролей у сім'ї великий відсоток чоловіків з сімей з більш матеріалістичним світоглядом вважають, що основну частину сімейних обов'язків повинна виконувати дружина (виховання дітей, виконання побутових обов'язків, забезпечення емоційно-психологічного мікроклімату і навіть, частково інтимну сферу), а чоловік має забезпечувати матеріальне благополуччя сім'ї, незважаючи на те, що матеріальне забезпечення сім'ї на 50% залежить від чоловіка і на 50% – від дружини. Чоловіки не бажають розділяти зі своїми дружинами ролі у побуті, що і є одним із чинників конфліктів у родині.

Сім'ї з релігійним світоглядом стовідсотково матеріальне забезпечення передали чоловікові. Але виховання дітей, психологічну підтримку та субкультуру виконують дружини, що також свідчить про традиційний вибір «годувальника сім'ї» та певні жіночі обов'язки. Але є і рівний розподіл деяких обов'язків між партнерами, що має егалітарний напрямок розвитку сімейних стосунків.

Отже, виникає гіпотеза, що уявлення про сімейні ролі та цінності (традиційний розподіл ролей в сім'ї) жінок та їхніх чоловіків у сучасних сім'ях будуть відрізнятися залежно від типу їхнього світогляду.

Для виконання аналізу за допомогою опитувальника «Рольові очікування й домагання у шлюбі» О. Волкової, Г. Трапезникової ми умовно продовжуємо розділяти сім'ї на дві підгрупи, а саме: подружжя, що мають релігійний світогляд, та сім'ї з більш матеріалістичним світоглядом, відповідно до анкетування та опитувальника. Порівняльний аналіз проводився між загальними показниками родин, а також є окремі вибірки по чоловікам та їх дружинам.

У таблиці 2 представлені дані щодо опитування сімей із більш матеріалістичним поглядом на розвиток подружжя.

Як бачимо з таблиці, цінності сім'ї першого типу світогляду різняться, але різниця в балах, що становить 1-2,5, свідчить про відносну узгодженість у всіх показниках. Стосовно інтимної сфери подружжя мають середні показники та відносну узгодженість у цьому питанні. Жінки надають більшу оцінку чоловікові та значенню сексуальної гармонії у родині.

Таблиця 2

Сімейні цінності родин з матеріалістичним світоглядом

Шкала сімейних цінностей (ШСЦ)	Номер твердження / бали		Номер твердження / бали		Загальний показник / бал	
	ч	д	ч	д	ч	д
Інтимно-сексуальна	1,2,3				4	5
Медіана за сумою балів	4	5				
Особистісна ідентифікація	4, 5,6				8,5	7,5
Медіана за сумою балів	8,5	7,5				
Господарсько-побутова	<u>Очікування</u>		<u>Домагання</u>		11,5	13
	7, 8,9		22, 23, 24			
Медіана за сумою балів	5,5	6	6	7		
Батьківсько-виховна	10, 11, 12		25, 26, 27		16	14
Медіана за сумою балів	7	7	9	7		
Соціальна активність	13, 14, 15		28, 29, 30		15,5	16,5
Медіана за сумою балів	6,5	9	9	7,5		
Емоційно-психотерапевтична	16, 17, 18		31,32,33		16,5	15,5
Медіана за сумою балів	8	8	8,5	7,5		
Зовнішня привабливість	19, 20,21		34, 35, 36		12,5	14
Медіана за сумою балів	6,5	7	6	7		

За шкалою особистої ідентифікації ми бачимо високі бали, що свідчить про високі очікування один до одного щодо спільності інтересів та потреб, різноманітних способів проведення як спільного часу, ціннісних орієнтацій. Що знижує вірогідність особистої автономії.

Стосовно господарсько-побутових функцій загалом показники середні як в очікуваннях, так і в домаганнях, окрім дружин – вони оцінили свої домагання на високі бали, що підтверджують традиційні установки в активній участі жінок у веденні домашнього господарства у сім'ї.

Батьківсько-виховні цінності. Високі показники в обох партнерів демонструють велике значення, що в родині приділяється ролі батька і матері. Максимальне значення (9 балів) чоловіків у підшкалі «домагання» говорить про високу батьківську позицію у сім'ї, що також підтверджує традиційність рольових уявлень у родині.

Соціальна активність також має велике значення у житті сімей з більш матеріалістичним типом світогляду. Чоловіки та жінки оцінили цю роль на високі бали. Звернемо увагу на максимальне очікування дружин того, що їх чоловіки зобов'язані мати високі професійні та активні соціальні ролі. Що, свою чергу, максимально відображено у домаганнях чоловіків. У загальній шкалі це одна із значних цінностей у родинах.

Ще одна із більш значних функцій у житті цих сімей – емоційно-психологічний клімат у родині. Високе обопільне очікування від партнерів говорить про те, що кожен із них чекає на емоційну та моральну підтримку від партнера, психотерапевтичну допомогу. Високі загальні бали у цій сфері говорять про уявлення усіх членів родини про сім'ю як середовище, що сприяє емоційно-психологічному розвантаженню та врівноваженню.

Високими балами оцінили і зовнішню привабливість. Очікування і домагання чоловіків рівнозначні високим очікуванням і домаганням їх жінок. Це ілюструє прагнення партнерів до створення привабливої зовнішності за допомогою різних засобів, як безпосередньо тіла, обличчя так і одягу та аксесуарів для життя: прикраси, будинки, меблі, автомобіль тощо. Це говорить про орієнтацію сім'ї на зовнішній вигляд, життя «напоказ».

Як засвідчують дані, узгодженість чи неузгодженість між чоловіками та їхніми дружинами стосується окремих складових частин системи ціннісної сфери. Зокрема, очікування жінок від своїх чоловіків більше стосується господарсько-побутових питань (1,5), зовніш-

ньої привабливості, соціальної активності та інтимної сфери. Натомість у чоловіків у першу чергу очікування стосуються батьківсько-виховних обов'язків, а решта приблизно знаходиться на однаковому рівні.

Маючи дані стосовно очікувань від партнера та особистих домагань у кожній сфері, ми можемо спостерігати різницю між цими показниками, що і є рольовою адекватністю. За допомогою гендерного аналізу ми з'ясували, що у чоловіків менша рольова адекватність, а саме в них очікування від дружини щодо рольової обов'язків вище, ніж реальна жінка може їх забезпечити.

Цим самим отримані на констатувальному етапі дослідження дані засвідчують відмінності в очікуваннях між подружжям, що, на нашу думку, може бути пов'язано з традиційними рольовими уявленнями нашої нації та загальної сімейної системи, де історично чоловік займався матеріальним забезпеченням, а жінка – вихованням дітей та господарством. І хоча сучасна жінка нарівні з чоловіками заробляє, а деякі мають і більший заробіток, у соціумі домінують патріархальні стереотипи щодо розподілу сімейних ролей та обов'язків, особливо в побутових питаннях.

Таким етапом нашого дослідження є загальний та індивідуальний аналіз сімей з релігійним типом світогляду. У таблиці 3. представлені узагальнені дані щодо рольових уявлень, очікувань та домагань партнерів у головних сферах сімейного життя

Аналізуючи получені дані, ми бачимо відносно загальну узгодженість у подружжях, про що свідчить різниця між показниками від 1 до 2 балів. Хочемо відзначити, що у цій групі сімей загалом усі сфери оцінені низькими або середніми балами, що свідчить про більш інтровертний спосіб життя. Найнижчими балами була оцінена інтимно-сексуальна сфера. Це підтверджує традиційні стереотипи «закритої теми» у вихованні дітей у сім'ях з релігійним типом світогляду.

Середній рівень сімейній узгодженості в питаннях спільних інтересів, спільного проведення дозвілля, загальних ціннісних орієнтацій надає можливості припустити наявність у деяких пар співзалежних відносин.

Господарсько-побутова сфера виявляє найбільш конфліктну ситуацію в родинах. Ми спостерігаємо, що дружини у цьому питанні дали високі бали у домаганнях, що підтверджує історично складану легенду про жіночі обов'язки та хорошу господиню у вихованні дівчаток.

Найбільша узгодженість у родинах з релігійним типом виявляється у батьківсько-

виховній сфері. Схожість в очікуваннях та домаганнях відображають партнерські стосунки у цій сфері.

Середні показники родин у соціальній активності свідчать про не впливові значення позасімейних інтересів, активну роль у суспільстві.

Емоційно-психотерапевтична сфера є однією з важливих у сім'ях з релігійним типом світогляду, особливо для чоловіків. Це дає нам припущення думати, що сім'я сприймається як середовище для психологічної розрядки та стабілізації, очікування від дружини створення комфортного мікроклімату в родині. У свою чергу, це примушує до штучного утримання від конфліктів, приховання розбіжностей та невдоволення. Що має накопичувальний ефект і може привести до незворотного конфлікту. Оскільки у цих родинах розлучення засуджується, найчастіше це стає підставою для виникнення психосоматичних аутоімунних захворювань у жінок та психосоматичних серцево-судинних захворювань у чоловіків.

Зовнішня привабливість, відповідність стандартам сучасної моди та інше в родинах із цієї групи не мають суттєвого значення.

Спираючись на отримані дані, ми можемо констатувати, що в родинах з релігійним типом світогляду перше місце займають батьківсько-виховні рольові обов'язки, впливова роль надається чоловікові. Це є одним із головних принципів рольових уявлень у релігійному сімейному вихованні.

На другому місці для сімей цього типу стоїть психоемоційний мікроклімат, забезпе-

чення якого, за рольовими уявленнями, надається більш дружинам. Що також є частиною релігійного світогляду.

Для родин з релігійним світоглядом, також як і для родин із матеріалістичним типом важливими є господарсько-побутові та соціальні аспекти подружнього життя. Але ці цінності виявилися найнеузгодженішими зі сторони жінок, що дає нам підстави припустити наявність невдоволень та відсутність діалогу з партнером. Це стосується майже усіх представлених сімейних цінностей.

За даними гендерного аналізу ми з'ясували, що жінки більш підпорядковані сімейним цінностям, які спонукають їх до виконання значної частини сімейних обов'язків, але і схильні до ігнорування індивідуальних (своїх власних) потреб та інтересів на користь сім'ї через традиційні релігійні стереотипи та сімейні сценарії.

Натомість чоловіки в таких сім'ях ще більше очікують стереотипних жіночих обов'язків, залишаючи за собою роль голови сім'ї лише через матеріальне забезпечення.

Після проведення корекційної програми було проведено повторне дослідження і помічено динаміку за показниками, що засвідчує ефективність проведення програми.

До корекційної групи увійшли 12 осіб (6 подружніх пар), з них: 4 пари з матеріалістичним типом світогляду та 4 пари з релігійним типом світогляду. Вони діагностувалися за вищезазначеними методиками двічі, до та після тренінгу. Основною метою нашого терапевтичного корекційного тренінгу було усвідомлення та зменшення, у кожного

Таблиця 3

Сімейні цінності сімей із релігійним світоглядом

Шкала сімейних цінностей (ШСЦ)	Номер затвердження / бали		Номер затвердження / бали		Загальний показник, бали	
	ч	д	ч	д	ч	д
Інтимно-сексуальна	1, 2, 3				3	4
Медіана за сумою балів	3	4				
Особистісна ідентифікація	4, 5, 6				6,5	7
Медіана за сумою балів	6,5	7				
Господарсько-побутова	<i>Очікування</i>		<i>Домагання</i>		9	11,5
	7, 8, 9		22, 23, 24			
Медіана за сумою балів	4	5	5	6,5		
Батьківсько-виховна	10, 11, 12		25, 26, 27		13	12
Медіана за сумою балів	6,5	6	6,5	6		
Соціальна активність	13, 14, 15		28, 29, 30		9,5	12
Медіана за сумою балів	4	6,5	5,5	5,5		
Емоційно психотерапевтична	16, 17, 18		31, 32, 33		11,5	13
Медіана за сумою балів	6	8	5,5	5		
Зовнішня привабливість	19, 20, 21		34, 35, 36		8	10
Медіана за сумою балів	4	5	4	5		

із партнерів, неузгодженості та розбіжності, що виникають під час подружнього життя. Це можливо лише через зміну рольових установок та рольових очікувань стосовно свого партнера. До корекційної програми увійшло багато технік та методів інтегративної психології. Основними напрямками в корекції були рефлексія, навчання партнерів практиці конструктивного діалогу, усвідомлення почуттів та емоцій, екологічне винесення своїх неузгоджень партнеру.

Визначення понять «конфлікт» – «сварка», обґрунтоване вирішення неузгоджень та розбіжностей. Напрямок самоусвідомлення, самореалізації та виявлення чужих інтраектів та батьківських установок щодо подружнього життя. Також корекційна програма була розрахована на усвідомлення наявних життєвих та сімейних цінностей, вплив традицій, обрядів та інших стереотипів залежно від типу світогляда. Підвищення рівня ціннісних узгоджень.

Таким чином, запропонована нами корекційна програма складалася з таких основних блоків:

- 1) блок, спрямований на усвідомлення рольових сценаріїв у подружжі;
- 2) блок врахування типу світогляду подружжя;
- 3) блок визначення цінностей, як особистих, так і сімейних;
- 4) блок спостереження за життєвими сценаріями, визначення домінуючого драйверу в кожного з партнерів у подружній парі.

Основною метою нашого терапевтичного корекційного тренінгу було усвідомлення та зменшення у кожного з партнерів неузгодженості та розбіжності, що виникають під час подружнього життя. Це можливо лише через зміну рольових установок та рольових очікувань стосовно свого партнера.

До корекційної програми увійшло багато технік та методів інтегративної психології. Основними напрямками в корекції є рефлексія, навчання партнерів практиці конструктивного діалогу, усвідомлення почуттів та емоцій, екологічне винесення своїх неузгоджень партнеру. Визначення понять «конфлікт» – «сварка», обґрунтоване вирішення неузгоджень та розбіжностей. Напрямок самоусвідомлення, самореалізації та виявлення чужих інтраектів та батьківських установок щодо подружнього життя.

Також корекційна програма була розрахована на усвідомлення наявних життєвих та сімейних цінностей, впливу традицій, обрядів та інших стереотипів залежно від типу світогляда, підвищення рівня ціннісних узгоджень.

Як бачимо, після проведення формувальних впливів найбільш суттєво змінилися такі показники в багатьох сферах сімейного життя. Насамперед, ми можемо бачити вирівнювання між показниками очікування від партнера та особистими домаганнями кожного з партнерів, що призводить до зниження вимог згідно з рольовими установками.

Висновки. Спираючись на ці дані, ми бачимо зниження рольової адекватності як чоловіків, так і дружин у подружжях. Особисті домагання чоловіків та їх очікування від дружин у релігійних сім'ях більше, ніж у чоловіків у матеріалістичних родин. У чоловіків в родині з першої групи більше рольова адекватність, особливо в батьківських, емоційних та зовнішньої привабливості питаннях, знижену рольову адекватність вони мають у господарсько-побутових уявленнях. Жінки із цієї групи краще узгоджені з партнерами у соціальній та емоційній сферах, навпроти, жінки з релігійних сімей мають найбільш неузгоджені рольові уявлення.

Це спонукає нас припустити наявність особливостей у рольових уявленнях, обов'язках, можливості діалогу та способах вирішення конфліктної ситуації у сім'ях з різними типами світогляду. Партнеризм матеріалістичним типом більш відкриті до діалогу та рольова адекватність у цих партнерів більша, і, отже, рольові очікування чоловіка або дружини на особисте виконання певних рольових обов'язків відповідають уявленням чоловіка та дружини щодо ролі партнера в сімейних стосунках.

Пари з релігійних сімей найчастіше дотримуються міфу «щаслива дружна родина», що призводить до замовчування своїх невдоволень та уникненню можливості конфлікту. Наростаюче напруження між партнерами відображається на психоемоційному мікрокліматі родини, позначається на внутрішньому стані кожного з партнерів та навіть сприяє виникненню психосоматичних захворювань.

У сім'ях з матеріалістичним типом світогляду в питаннях матеріального забезпечення в родині спостерігається егалітарний тип відносин, однак щодо інших рольових уявлень та обов'язків спостерігається традиційний історично-встановлений гендерний розподіл обов'язків. Це помітно в господарсько-побутовій сфері, вихованні дітей та створенні емоційно-психологічно комфортного мікроклімату в родині.

У даному дослідженні ми змогли виявити та виділити деякі патерни поведінки, що сприяють зростанню неузгодженості, а тому з'являється ризик виникнення конфлікту. До цього відноситься:

1) зниження або взагалі відсутність взаєморозуміння між партнерами подружжям;

2) невідповідність ролевих уявлень щодо до очікувань від шлюбу;

3) виховання в розрізних батьківських субкультурах;

4) боротьба за лідерство, агресивне самоствердження одного з подружжя

5) роль жертви» у прояві особистості іншого партнера.

Узагальнюючий аналіз сфер сімейних цінностей дає нам можливість виявити локалізацію цих розбіжностей у сімейному житті.

I – порушення сімейної гармонії, а саме відсутні взаєморозуміння, співпраця, порушена морально-психологічна основа шлюбу, що спричиняє конфлікти, які носять затяжний, хронічний характер.

II – домінування, що виявляється у прагненні одного із подружжя взяти владу у свої руки, керувати подружніми стосунками; відстоювати свою перевагу, посилювати значення своєї відповідальності за членів сім'ї, які займають нижчий статус.

III – вимушена жертвовність, особливо у жінок, що виявляється у схильності бути об'єктом нападу, бути залежними від життєвих обставин, що стимулює формування невпевненості, почуття самотності, непотрібності, невдоволення собою та життям взагалі.

Одним із напрямків практичної діяльності психолога є консультативна робота з подружжям, допомога у виявленні та вирішенні неузгоджень, що виникли у сімейному житті. Для підвищення ефективної роботи можна рекомендувати:

1. Для початку психолог-консультант, в загальноприйнятому порядку, створює атмосферу доброзичливих та довірливих стосунків із клієнтами. Він зобов'язаний зберігати таємницю клієнта, поважати його особистість, ставитися з повагою до всіх його проблем, повністю виключати суб'єктивно-оціночні висловлювання та відмовитися від застосування прямого виховного тиску

2. Надавати психологічну допомогу подружжю із застосуванням інтегративних методів психології з тим, щоб урахувати їх ціннісно-орієнтаційну єдність.

3. Психологічне консультування з парою рекомендуємо чергувати з індивідуальною психотерапією кожного із них.

4. Рольові очікування краще корегувати із застосуванням психологічних практик, що передбачають роботу з гармонізацією різних сфер життя кожного з подружжя (колесо балансу).

5. Рольові очікування змінюються тим швидше, чим глибше усвідомлені кожним із

подружжя першоджерела виникнення ролевих настанов у шлюбі.

6. Корекція в подружніх стосунках ролевих уявлень буде відбуватися більш ефективніше при урахуванні соціального, економічного та професійного статусу подружжя.

7. Для поліпшення ефективності корекційної роботи слід спиратися на домінуючі стратегії поведінки подружжя в конфлікті.

8. Ключовими в роботі з парою є механізми психологічного захисту партнерів та способи задоволення ними потреб у подружній парі.

9. Найбільш дієвими є асоціативні методи роботи з подружжям.

10. Перед терапевтом стоїть завдання розпізнати порушення в сімейній структурі і усунути їх шляхом корекційного втручання: в сім'ях необхідно дотримуватися чітких меж між поколіннями, сфери компетенції мають бути розподілені ієрархічно, внутрішня структура має бути м'яко пристосована до власного циклу розвитку і до зовнішнього оточення. Якщо сім'я відхиляється від цих норм, то її функціонування є дисгармонійним внаслідок будь-яких змін зовнішніх умов, що виражається в порушеннях, які приймають форму симптомів.

11. Аналізуючи структуру конкретної сім'ї, необхідно дослідити склад сім'ї; зупинитися на різних рівнях сімейних підсистем (вся сім'я в цілому, підсистема батьків, дитяча підсистема, індивідуальні підсистеми); описати структуру сім'ї з точки зору її основних параметрів (згуртованість, ієрархія, гнучкість, зовнішні і внутрішні межі, рольова структура сім'ї); дати оцінку характеру структурних проблем (міжпоколінні коаліції, реверсія ієрархії, тип незбалансованості сімейної структури).

12. У роботі з подружніми парами психолог має допомогти визначити внутрішні та зовнішні межі у стосунках. Надати рекомендації щодо оптимального вибудовування цих меж. Адекватно функціонуючі сім'ї володіють рисами визначеності з тих чи інших питань та водночас вони досить гнучкі, щоб сім'я могла успішно виконувати функції у відповідності до стадій життєвого циклу сім'ї.

13. Психологу бажано розширювати свою теоретичну базу, а також загальний кругозір, що дасть змогу йому краще зрозуміти проблеми у внутрісімейних стосунків, надасть визначеності стосовно поведінки інших членів сім'ї з різних позицій.

Кожна подружня пара являє собою унікальну неповторну соціальну групу, що має характеристики, які притаманні різним типам світогляду. Коли до психолога звертається

подружжя, то одним із початкових проявів має бути питання про те, чи до зустрічі партнери вже намагалися щось робити самостійно для вирішення питань, що виникають у їхніх міжособистісних стосунках. Розібратися у стосунках та інших проблемах сім'ї за допомогою книжок, порад інших пар або батьків, а

іноді і рухаючись інтуїтивно, подружжя може досягти певних результатів. Однак кваліфікована психологічна допомога, ґрунтуючись на наукових та практичних знаннях щодо етапів життя сім'ї, її функцій, кризи та інших теоретичних положень сімейної психології, дасть набагато кращі ефекти.

Література:

1. Андреева Т.В. Психология современной семьи : монография. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 436 с.
2. Альошина Ю.Е., Данилін До Е., Дубовская Е.М. Сімейне та індивідуальне консультування. Москва : В-во МГУ, 1989. URL: http://psycentre26.ru/docs/iPSID/books/AleshinaU_IndiSemPsyhKons.pdf.
3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
4. Біблія, переклад Івана Огієнка, Українське Біблійне Товариство. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/>.
5. Кравець В. Психологія сімейного життя : в 2-х ч.-Тернопіль, 1995. 695 с.
6. Шнейдер Л.Б. Семья и брак в истории общества: качественная и количественная эволюция семейных отношений. *Психология семейных отношений. Курс лекций*. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000.
7. Максимова Н.Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. С. 302.
8. Парсонс Т. Новий аналітичний підхід до теорії соціальної стратифікації. *Про структуру соціальної дії*. Москва : Академ.проект, 2000.
9. Фотеева Є.В. Образи чоловіка і дружини: стереотипи повсякденної свідомості. Сім'я в уявленні сучасної людини. Москва : ІС АН, 1990.
10. Караханова Т.М. Домашня праця і побут міських жителів: 1965–1998 рр. *Соціологічний журнал*. 1999. № 3/4. С. 110–115.
11. Практикум із загальної, експериментальної і прикладної психології / В.Д. Балин, В.К. Гайда, В.К. Гербачевського та ін. ; під заг. ред. А.А. Крилова.
12. Сімейні конфлікти: Погляд Православного священика / П.Ш. Гумеров. Москва : Основи православної культури, 2010. С. 69–90.
13. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : збірник наукових праць, заснований інститутом соціології НАН України. Випуск 7(21). ISSN 2409-1103 2020.
14. Психосоматична медицина: Принципи та застосування / Ф. Александер, С. Шишкін, А. Боквигов та ін. Москва : ІСІ, 2016.
15. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Київ, 2010.
16. URL: <https://azbyka.ru/pravkurs>.
17. URL: <http://www.blagovest-info.ru/>.
18. URL: <http://pravoslavnye.org.ua/>.

References:

1. Andreeva, T.V. (2005). *Psikhologiya sovremennoy sem'i* [Psychology of the modern family]. Monograph. Saint Petersburg [in Russian].
2. Aleshina, Yu.E., Danilin, D.E., Dubovskaya, E.M. (1989). *Semeynoe i individual'noe konsul'tirovanie* [Family and individual counseling]. Retrieved from: http://psycentre26.ru/docs/iPSID/books/AleshinaU_IndiSemPsyhKons.pdf. Moscow: v-vo MGU [in Russian].
3. Bondarchuk, O.I. (2001). *Psikhologhiia sim'i* [Family psychology]. Course of lectures. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
4. Bibliia [Bible]. (Ivan Ohienko, Trans). *Ukrainske Bibliine Tovarystvo – Ukrainian Bible Society*. Retrieved from <https://bibleonline.ru/bible/ubio/> [in Ukrainian].
5. Kravets, V. (1995). *Psikhologhiia simeinoho zhyttia* [Psychology of family life]. Ternopil [in Ukrainian].
6. Shneyder, L.B. (2000). *Sem'ya i brak v istorii obschestva: kachestvennaya i kolichestvennaya evolyutsiya semeynykh otnosheniy*. *Psikhologiya semeynykh otnosheniy* [Family and marriage in the history of society: qualitative and quantitative evolution of family relations. Psychology of family relations]. Course of lectures. Moscow : EKSMO-Press [in Russian].
7. Maksymova, N.Yu. (2011). *Simeine konsultuvannia* [Family counseling]. Kyiv : DP «Vyd. dim «Personal» [in Ukrainian].
8. Parsons, T. (2000). *Novyi analitychnyi pidkhid do teorii sotsialnoi stratyfikatsii* [A new analytical approach to the theory of social stratification]. Moscow. Akadem.proekt [in Ukrainian].
9. Foteeva, Ye.V. (1990). *Obrazy cholovika i druzhyny: stereotypy povsiakdennoi svidomosti. Simia v uiavlenni suchasnoi liudyny* [Images of husband and wife: stereotypes of everyday consciousness. Family in the imagination of modern man]. Moscow : IS AN [in Ukrainian].

10. Karakhanova, T.M. (1999). Domashnia pratsia i pobut miskykh zhyteliv: 1965-1998 rr. [Domestic work and life of urban residents: 1965-1998]. *Sotsiolohichnyi zhurnal – Sociological Journal*, 3/4, 110-115 [in Ukrainian].
11. Balyn, V.D., Haida, V.K., Herbachevskoho, V.K. *Praktykum iz zahalnoi, eksperymentalnoi i prykladnoi psykholohii* [Workshop on general, experimental and applied psychology]. A.A. Krylova (Ed.) [in Ukrainian].
12. Humerov, P.Sh. (2010). *Simeini konflikty: Pohliad Pravoslavnoho sviashchenyka* [Family conflicts: The view of the Orthodox priest]. Moscow: *Osnovy pravoslavnoi kultury* [in Ukrainian].
13. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin* [Ukrainian Society: Monitoring Social Change] (2020). *Zbirnyk naukovykh prats zasnovanyi instytutom sotsiolohii NAN Ukrainy – Collection of scientific papers established by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7 (21) [in Ukrainian].
14. Aleksander, F., Shyshkin, S.L., Bokovykov, A.M., Starovoitov, V.V. (2016). *Psykhosomatychna medytyna: Pryntsypy ta zastosuvannia* [Psychosomatic medicine: Principles and applications]. Moscow: ISI [in Ukrainian].
15. Pomytkina, L.V., Zlahodukh, V.V., Khimchenko, N.S., Pohorilska, N.I. (2010). *Psykhologhiia sim'i* [Family Psychology]. Kyiv [in Ukrainian].
16. *Pravoslavnyy internet-kurs* [Orthodox internet course]. Retrieved from: <https://azbyka.ru/pravkurs> [in Russian].
17. *Blagovest-info* [Blagovest-info]. Retrieved from: <http://www.blagovest-info.ru/> [in Russian].
18. *Ofitsiinyi sait Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy* [Official site of the Ukrainian Orthodox Church]. Retrieved from: <http://pravoslavye.org.ua/> [in Russian].